

УДК 351.8

Струк Наталія Петрівна

доцент кафедри публічного управління і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
кандидат економічних наук, доцент

Білоцький Олександр Вікторович

доцент кафедри публічного управління і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
кандидат юридичних наук, доцент

**НАЦІОНАЛЬНА ТА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА:
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ**

Анотація. У статті досліджується співвідношення понять «національна безпека» та «енергетична безпека». Розглядаються основні складові національної безпеки. Уточнюється сутнісна характеристика поняття «енергетична безпека».

Ключові слова: національна безпека, безпека, енергетична безпека, загрози, енергоресурси, національний інтерес.

**Струк Н.П., Білоцький О.В. Национальная и энергетическая
безопасность: соотношение понятий**

Аннотация. В статье исследуется соотношение понятий «национальная безопасность» и «энергетическая безопасность». Рассматриваются основные составляющие национальной безопасности. Уточняется сущностная характеристика понятия «энергетическая безопасность».

Ключевые слова: национальная безопасность, безопасность, энергетическая безопасность, угрозы, энергоресурсы, национальный интерес.

**Struk N.P., Bilotsky O.V. National and energy security: the ratio of
concepts**

Summary. The article analyzes the relation between the concepts of "national security" and "energy security". The main components of national security are considered. Clarifies the essential characteristic of the concept of "energy security".

Key words: national security, security, energy security, threats, energy resources, national interest.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження проблем безпеки має важливе значення для забезпечення функціонування кожної держави. У цьому контексті актуальним є вивчення основних складових національної безпеки, їх сутності та співвідношень. Ключовим напрямком забезпечення національної безпеки будь-якої держави є енергетична безпека, що має створювати ефективні умови функціонування всіх галузей економіки та здійснювати захист особи, суспільства, держави

від дефіциту паливно-енергетичних ресурсів. Для нашої країни і для її економіки й досі основною проблемою залишається значна енергозалежність, а тому енергетична безпека є базовою складовою економічної та національної безпеки країни. З огляду на зазначене, дослідження сутнісних характеристик наведених понять є актуальним і доречним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються системного дослідження проблем забезпечення національної безпеки, удосконалення чинного понятійно-категоріального апарату, досліджували такі науковці: В. Ліпкан, І. Діордіца, Г. Ситник, В. Олуйко, М. Ваврінчук, Г. Новицький; Л. Шипілова, В. Горбулін та ін. Проте до кінця вони так і не були вирішені й тому потребують сталої та ґрунтовної розвідки. Дослідженню енергетичної безпеки присвячено наукові публікації В. Баранніка, О. Білоуса, З. Варналія, В. Гейця, Я. Жаліло, М. Ковалка, І. Мазур, В. Саприкіна, Є. Сухіна, О. Суходолі, А. Шидловського, А. Шевцова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У численних наукових працях окреслено наукові підходи до визначення понять «національна безпека» та «енергетична безпека», проте не відзначаються системним характером і достатнім теоретичним обґрунтуванням дослідження, що стосуються співвідношення і зв'язку між цими двома поняттями. Отже, доцільно продовжити дослідження у визначеному напрямку.

Формулювання цілей статті. Мета статті – провести порівняльний аналіз підходів до тлумачення поняття енергетичної безпеки як складової національної безпеки; визначення його змісту через з'ясування співвідношення з іншими поняттями й категоріями, якими оперує загальна теорія національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. На думку відомих вітчизняних учених, безпека – це стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження й усунення небезпек і загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних загрожувати безпекою фундаментальним цінностям антропосоціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи безпеки [1]. Вітчизняні та іноземні науковці, нормативні документи дають різні тлумачення сутності поняття «національна безпека», що пояснюється його складним, багатокomпонентним, міждисциплінарним та інтегральним характером.

Слід наголосити, що основи державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і забезпечення в Україні безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, визначаються Законом України «Про основи національної безпеки України». У цьому Законі національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики й пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної і митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації,

ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту і зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління за умов виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [2].

Визначивши зміст понять «безпека» та «національна безпека», можна схарактеризувати співвідношення таких категорій, як «національна безпека» і «енергетична безпека». Складність з'ясування змісту національної безпеки зумовлена різними дослідницькими підходами до оперування терміном «національна безпека» під час розроблення та здійснення політики держави в різних сферах життєдіяльності суспільства, а також до ідентифікації всіх наявних підсистем (елементів, складових) системи національної безпеки як соціальної системи.

Результати порівняльного аналізу різних підходів до з'ясування змісту національної безпеки дають змогу відзначити її подвійну природу, наявність умовно соціальної (захист природних прав і свобод людини і громадянина, передусім права на життя і добробут), умовно політичної (забезпечення демократії та народного суверенітету, протидія політиці насилля над суспільством з боку політичної влади та її узурпації) та, можливо, інших складових, зумовлених впливом реальних та потенційних загроз національній безпеці внутрішньо- та зовнішньополітичного, економічного, соціального, гуманітарного, екологічного й іншого характеру та походження [3, с. 79]. На нашу думку, зміст поняття національної безпеки в сьогоденні умовах має потрійну природу – соціальну, політичну й економічну складові (рис. 1).

Економічна складова національної безпеки включає енергетичну безпеку (рис. 2). Енергетична безпека є однією з найважливіших складових

економічної безпеки країни. Вона характеризує здатність державної системи в стабільних і нестабільних умовах забезпечувати населення, промисловість і сільське господарство енергоносіями, тепловою та електричною енергією в тих обсягах і такої якості, які необхідні для стійкого і надійного функціонування.

Рис. 1. Зміст поняття національної безпеки

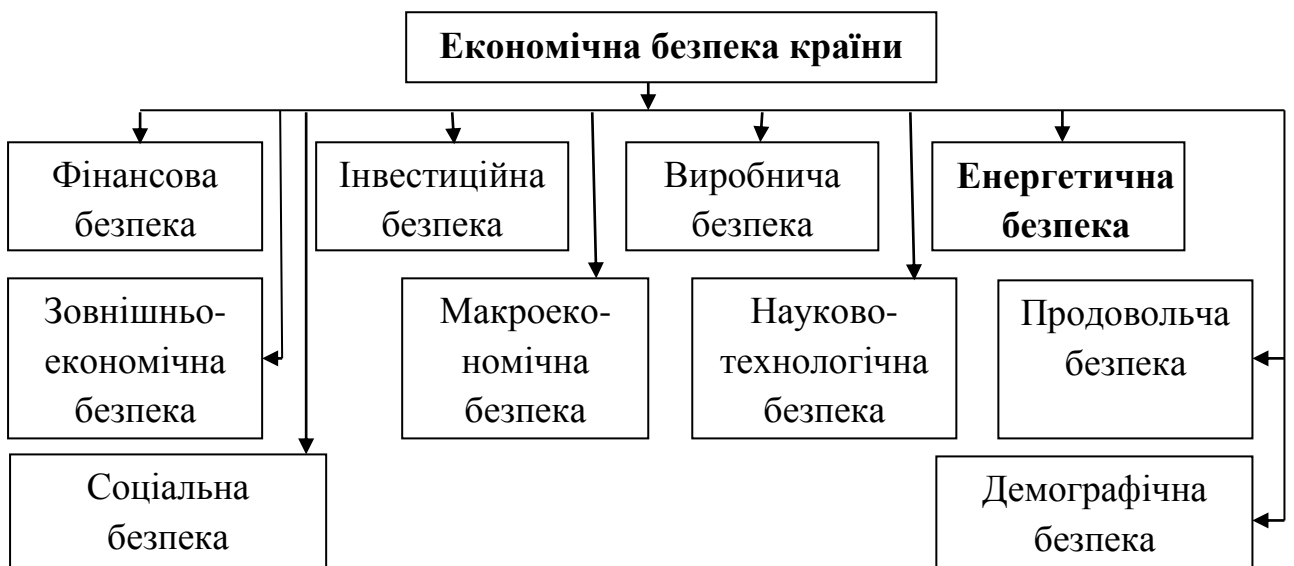

Рис.2. Енергетична безпека в системі економічної безпеки країни

У постанові Кабінету Міністрів України «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» зазначено, що енергетична безпека – це «своєчасне, повне і безперервне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення та інших споживачів; запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв» [4].

В Енергетичній стратегії України на період до 2030 р. енергетичну безпеку розуміють як «невід’ємну складову національної безпеки держави, яка передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави; спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки у режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси або ж створити умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках; досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави» [5].

Термін «енергетична безпека» широко використовується фахівцями у сфері енергетики, дослідниками в нормативних документах і наукових публікаціях. Так, А. Шидловський і М. Ковалко визначають цю категорію як одну з найважливіших складових економічної безпеки, яка виявляється як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, що гарантують її повноцінну життєдіяльність, або як стан безпеки

енергетичного комплексу та здатність енергетики забезпечити нормальне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни. Політична й енергетична незалежність є взаємообумовленими [6, с. 370]. М. Земляний надає коротке та спрощене визначення цього поняття: «енергетична безпека країни – стан її захищеності від загроз енергетичного характеру» [7, с. 58]. Є. Сухін акцентує увагу на ролі держави в забезпеченні енергетичної безпеки: «енергетична безпека – спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні і здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах» [8, с. 9].

Інші вчені [9] поняття «енергетична безпека» розглядають у вузькому та широкому розумінні: у вузькому – як незагрозливий рівень залежності країни від зовнішніх постачальників енергоресурсів, що убезпечує функціонування національної економіки та її енергетичного сектора від можливості зовнішнього політичного тиску; у широкому – енергетична безпека охоплює всі сфери життя людини, з якими пов'язана енергетика.

Причиною різних бачень поняття енергетичної безпеки та шляхів її гарантування, на думку А. Прокіпа, є складність об'єкта дослідження, що охоплює чимало багатокomпонентних складників, пов'язаних між собою численними зв'язками та переплетених з іншими складниками національної безпеки [9, с. 5-6].

У дослідженні І. Мазур також сформовано розгорнуте й повне тлумачення змісту енергетичної безпеки. Енергетичною безпекою є економічна незалежність у забезпеченні паливно-енергетичними ресурсами за умови ефективної взаємодії всіх підсистем, елементів та

компонентів у межах певного механізму щодо усунення внутрішніх і зовнішніх загроз в енергетичній сфері. Енергетична безпека – це симбіоз глобальної енергетичної безпеки, національної, регіональної та локальної, який створюється через нейтралізацію чи усуненням загроз в енергетичній сфері щодо забезпечення ПЕР потреб соціально-економічного розвитку [10, с. 309-310].

Здійснені узагальнення наявний поглядів з цієї проблематики та результати власних досліджень дозволили нам змоделювати співвідношення національної та енергетичної безпеки (рис. 3).

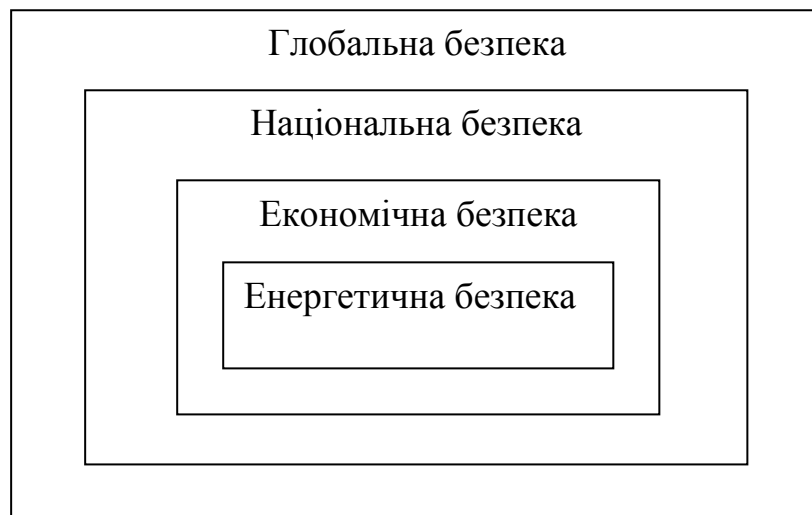

Рис.3. Співвідношення національної та енергетичної безпеки

У цьому контексті слід наголосити, що на національному рівні важливим елементом забезпечення енергетичної безпеки України є новітні нормативно-правові акти, у яких енергетичній безпеці відведено одне з ключових місць. Маємо на увазі насамперед Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами – з іншого. На державному рівні великого значення для енергетичної безпеки України набувають можливості, пов'язані з імплементацією завдань, визначених Угодою про Асоціацію України з Європейським Союзом та Новою енергетичною стратегією («Нова енергетична стратегія України до 2020

року: безпека, енергоефективність, конкуренція» (НЕС 2020). Відповідно до Угоди про Асоціацію України з Європейським Союзом наша держава взяла на себе зобов'язання привести діяльність енергетики відповідно до його стандартів, щоб надалі інтегруватись у єдину енергетичну систему об'єднаної Європи [11]. Системним документом, спрямованим на забезпечення енергетичної безпеки і реформування енергетичного комплексу України на період до 2020 р., є «Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція» (НЕС 2020). У національній Стратегії визначаються цілі та алгоритми реалізації розвитку енергетики [12].

Слід звернути увагу й на те, що існує базова формула енергетичної безпеки України: енергозаощадження і енергоефективність + правильне використання власних ресурсів + диверсифікація імпорту енергоресурсів + створення стратегічних резервів + інтеграція в енергетичний простір ЄС [13, с. 8]. Дотримання цих правил дасть можливість створити і підтримувати сильну і сталу енергетичну безпеку країни. Традиційна формула енергетичної безпеки лишаються актуальною на поточне десятиліття. Її складові мають бути поєднані з посиленням акцентом на власні ресурси, на забезпечення енергетичної самодостатності відповідно до обраного енергетичного курсу та кооперації з ЄС.

На основі проведеного дослідження вважаємо оптимальним визначенням енергетичної безпеки таку дефініцію: *енергетична безпека є станом захищеності людини, суспільства, держави, навколишнього природного середовища в енергетичній сфері від наявних та потенційних загроз внутрішнього й зовнішнього характеру шляхом забезпечення її енергозаощадження, енергоефективності, правильного використання власних ресурсів, енергетичної незалежності за рахунок переоснащення та модернізації галузі та внаслідок диверсифікації джерел постачання*

енергоресурсів і створення стратегічних резервів та інтеграції в енергетичний простір ЄС.

Висновки з даного дослідження. Дослідження понять «національна безпека» і «енергетична безпека» показало, що вони виражають важливу для суспільства сутність – стан країни, за якого забезпечується розвиток людини, суспільства й держави та захист національних інтересів (зокрема й економічних, важливою складовою яких є захист національних енергетичних інтересів) від внутрішніх і зовнішніх загроз. Конкретно це може бути відбито у створенні економічної, політичної та соціальної стабільності, стійкого правопорядку, міжнародного співробітництва на основі партнерства й забезпечення національних інтересів у всіх сферах.

Енергетична безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки країни, а економічна безпека – важливим елементом системи національної безпеки країни.

Перспективи подальших розвідок. Продовження наукових розвідок за означеною проблематикою сприятиме дальшому поліпшенню параметрів національної та енергетичної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ліпкан В. А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона / В.А. Ліпкан., І. В. Діордіца (Серія: Національна і міжнародна безпека). – К.: КНТ, 2007. – С. 227.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 1.
3. Беззубов Д.О. До поняття концепту суспільної безпеки (адміністративний аспект) / Д.О.Беззубов // Адміністративне право.–2013.– №5.– С.73-79.
4. Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 року № 48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/48-98-п>
5. Енергетична стратегія України до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
6. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття [за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка]. – К. : УЕЗ. – 2001. – 398 с.
7. Земляний М. Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / М.Г. Земляний // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С.56-64.

8. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис...д-ра екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Є.І. Сухін // Рада національної безпеки та оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2005. – 38 с.
9. Прокіп А. В. Гарантування енергетичної безпеки: минуле, сьогодення, майбутнє : монографія / А.В. Прокіп. – Львів : ЗУКЦ, 2011. – 154 с.
10. Мазур І. М. Дефініція поняття «Енергетична безпека»: денотативний підхід / І.М. Мазур // Науково-інформаційний вісник.–2013.–№8. –С.309-310.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
12. Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція [Електронний ресурс] // Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2015. – № 1 (150). – 56 с. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/1_8_2015_Energy_1121_A4.pdf.
13. Шангіна Л. Національна безпека і оборона / Л. Шангіна // Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2015. – №1 (150). – 56 с.
14. Ситник Г. П. Національна безпека України / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук. – К.: Конкорд, Хмельницький, 2007. – С. 94.
15. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. / Г.В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

Statement of the problem and urgency. The study of security issues is important for the functioning of each country. In this context, it is relevant to study the basic components of national security, their essence and the relationship between them. The key to ensuring the national security of any country is energy security, which is vocated to create effective conditions for the functioning of all sectors of the economy and to protect the person, society, and the country from the deficiency of fuel and energy resources. For our country and for its economics, the main challenge is significant energy dependence, therefore, energy security is a basic component of economic and national security of the country.

The purpose of the article and tasks. The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of approaches to the interpretation of the concept of energy security as a component of national security; definition of its content through the determination of the relationship with other categories used by the general theory of national security.

Summary. Domestic and foreign scientists, normative documents give different interpretations of the meaning of the concept of "national security", which is explained by its complex, multicomponent, interdisciplinary and integral character. In the Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", national security is the protection of vital interests of a person and a citizen, a society and a country in which sustainability of society is ensured, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in various spheres of activity in the emergence of negative trends to create potential or real threats to national interests.

The results of comparative analysis of different approaches to the clarification of the content of national security make it possible to note its dual nature, the presence of conditionally social and conventionally political components. In our opinion, the content of the concept of national security nowadays has a triple nature: social, political and economic components.

Energy security is one of the most important components of the country's economic security. It describes the ability of the country system in stable and unstable conditions to provide the population, industry and agriculture with energy carriers, thermal and electrical energy in the amount and quality that are necessary for stable and reliable functioning. In the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030 energy security is considered to be an inalienable part of the national security of the state.

The term "energy security" is widely used by experts in the field of energy, researchers in normative documents and scientific publications. We offer a more precise definition of energy security: energy security is the state of protecting human, society, country, environment in the energy sector from existing and potential threats of an internal and external nature by ensuring its energy saving, energy efficiency, proper use of its own resources, energy independence through re-equipment and modernization as well as diversification

of sources of energy supply and the creation of strategic reserves and integration into the EU's energy space.

Conclusions and outcomes. The study of the concepts of "national security" and "energy security" has shown that they express important for the society essence - the state of the country in which the development of human, society and country and the protection of national interests (including economic and energy interests) from internal and external threats. This concrete expression can be found in creating economic, political and social stability, a stable legal order, international cooperation on the basis of partnership and ensuring national interests in all spheres.